

K OTÁZCE NÁRODNOSTI NA ÚZEMÍ VELKÉ MORAVY

Již několikrát jsme se v posledním desetiletí setkali s otázkou ethnika Velké Moravy. Otázka sama, pochopitelně velmi zajímavá a důležitá pro dnešní vzájemný poměr českého a slovenského národa, zaujala několik badatelů natolik, že se pokoušeli dát na ni odpověď. Jednou více objektivní, jindy méně. Většina prací však hledala správně základ svých odpovědí v hospodářskospolečenské struktuře Velké Moravy v 9. stol. Nedostatkem těchto prací, který měl pak ovšem vliv na správnost jejich závěrů, byla u většiny nedůslednost při sledování a v interpretaci soudobých písemných pramenů, kterých bylo k tomuto účelu použito jen velmi kuse a jednostranně.

Otázka, který z dnešních slovanských národů střední Evropy přispěl v minulosti nejvíce k vytvoření Velké Moravy, řešila se nejdříve na poli slavistické filologie. Tak na př. Slovinc B. Kopitar se domníval, že spisovný jazyk Velké Moravy — staroslověnština — vznikl v Pannonii a byl jazykem slovinských Pannonců a Korutanců.¹ Pannonské teorie se držal také jiný slovinský učenec, Fr. Miklosich, podle něhož byli Slovinci nejen v Pannonii,² ale také na levém břehu Dunaje, na Moravě, která byla podle jeho názoru také Pannonií.³ Naproti tomu český badatel V. Vondrák viděl na př. ve Frisinských zlomcích čechismy či slovakismy nebo stopy českého jazyka (slováckého nářečí)⁴ a V. Jagić nalézal ve staroslověnštině vyslovené slovakismy⁵ a prohlásil, že na staré Moravě se v 9. stol. používalo nářečí, které bylo v podstatě totožné s dnešní (v r. 1913) slovenštinou na Moravě a v horních Uhrách.⁶

Thesi o převážném slovenském podíle na velkomoravské staroslověnštině hájí dnes zejména J. Stanislav, podle kterého bylo jádrem Velké Moravy

¹ Jagić V., *Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache*, 2. vyd., 1913, 151.

² L. c., 210.

³ L. c., 111.

⁴ *Studie z oboru církevněslovanského písemnictví*, 1903, 47—48.

⁵ L. c., 269.

⁶ L. c., 19.

Slovensko.⁷ Naproti tomu K. Horálek pokládal obyvatelstvo Velké Moravy za české.⁸ Poslední z řady linguistů, A. V. Isačenko,⁹ správně odmítl nacionální snahy přisvojit Velkou Moravu výhradně jedinému z dnešních národů. Podotýká, že použití názvu národ pro dobu rodičího se feudalismu je anachronismus a za historicky správný termín pro obyvatele Velké Moravy pokládá „západní Slované“ nebo konvenční už „Moravané“. Staroslověnské památky z okruhu Velké Moravy jsou pak redakce moravské¹⁰ (moravismy, ale nikoli bohemismy nebo slovakismy).

Točil-li se spor o etnický charakter Velké Moravy do poslední války na poli linguistiky, přenesl se po ní i na pole historie. Ovšem i dříve se již řada historiků pokoušela určit etnickou příslušnost Velké Moravy, ale převážně jen na základě jazykových fakt. Byli to jak obrozenští historikové J. Papánek, J. Fándly, J. Sklenář, tak romantikové L. Štúr a V. Sasinsek, kteří chápali Velkou Moravu jako stát Slováků proti G. Dobnerovi, J. Dobrovskému a F. Palackému, pro které naopak Velká Morava byla stát českých Slovanů. Obé pojetí mělo své odůvodnění v tehdejších národních zápasech.¹¹ Později narazil na tuto otázku také moravský historiograf B. Dudík, který hovořil o převládajícím českém živlu na Moravě¹² a českých Moravanech na dnešní Moravě, v Dol. Rakousích a na Slovensku.¹³ Podobně psal také R. Dvořák,¹⁴ zatím co B. Bretholz používal konvenčního Moravané pro Slovany na dnešní Moravě a staré východní Moravě¹⁵ (posledního termínu použil pro Nitransko již B. Dudík).¹⁶ L. Niederle vzpomíná české Moravany a Slováky,¹⁷ kdežto V. Novotný pokládá staré Moravany za členy stejné jazykové skupiny jako Čechy, se kterými stejně jako se Slováky tvořili vždy jeden národ jen dialekticky rozvrstvený.¹⁸ A nakonec slova I. L. Červinky, který charakterisoval Velkou Moravu jako stát „ethnograficky především slovenský s hlavním kmenem Moravanů“,¹⁹ čím však chtěl pouze zdůraznit etnickou jednotu starých Slovanů na Moravě a na Slovensku.

Byla-li otázka ethnity Velké Moravy do poslední války řešena jen na okraji jiných historických temat, po válce se jí zabývalo několik badatelů

⁷ *Slovanskí apoštolů Cyril a Metod a ich činnosť vo Veľkomoravskej ríši*, Bratislava 1945.

⁸ *Studie o slovanském verši*, zvl. ot. Sbor. fil. XII—V, Praha 1946.

⁹ *Začiatky vzdelenosti vo Veľkomoravskej ríši*, Martin 1948, 11—13.

¹⁰ Nesprávný je i termín českomoravská redakce (Horálek K., *Úvod do studia slovanských jazyků*, Praha 1955, 290, 292, ačkoli již správně hovoří o moravismech, 292).

¹¹ Ratkoš P., *K otázke etnického charakteru Veľkej Moravy, O vzájomných vzťahoch Čechov a Slovákov*, Bratislava 1956, 24.

¹² *Dějiny Moravy I*, Praha 1875, 60.

¹³ L. c., 66.

¹⁴ *Dějiny Moravy I*, Brno 1899, 26.

¹⁵ *Geschichte Böhmens und Mährens*, München—Leipzig 1912, 48 a d.

¹⁶ L. c., 81 a j.

¹⁷ *Slovanské starožitnosti III*, Praha 1919, 210—211.

¹⁸ *České dějiny I*, 1, Praha 1912, 287.

¹⁹ *Slované na Moravě a říše Velkomoravská*, Brno 1928, 31.

již speciálně. Byl to na př. J. Dekan, který zastával stanovisko, že ethnické složení obyvatel Nitranska bylo totožné nebo aspoň velmi podobné moravskému obyvatelstvu.²⁰ Později²¹ považoval název Moravanů ne za kmenový, ale za geografický pro Slovany na řece Moravě. Za jejich ethnický název pokládal název Slované pro obyvatele většiny Karpatské kotliny, hlavně dnešního Slovenska.²² V druhé pol. 9. stol. dostal však topografický²³ název politický charakter a označoval obyvatele moravského státu vyjma připojené Čechy a Srby.²⁴ J. Dekan považoval původně za anachronismus hovořit o národnosti v 9. stol. a buduje výhradně na linguistických důkazech, poznamenává, že jazykově stála Morava v 9. stol. blíže území dnešního Slovenska než Čech.²⁵ Dialektové rozmezí moravsko-slovenské mezi moravským a nitranským územím byly Malé a Bílé Karpaty²⁶ a tento dualismus má své kořeny již v době rozpadu Samovy říše.

K dokonalejšímu chápání otázky přispěla diskuse o počátcích feudalismu v našich zemích. Ukázala, že ve Velké Moravě, kterou je nutno považovat za stát, byly již feudální výrobní řády, byť teprve ve svých počátcích. Z těchto závěrů pak docela zřejmě vyplynulo, že obyvatele Velké Moravy je nutno považovat za určitou národnost, jako historicky vzniklé společenství lidí určitého území, jazyka a psychického založení, které se projevilo ve společné kultuře. Tomuto společenství však chyběl podstatný znak národa — pospolitost a jednotnost hospodářského života. Kde se vytvořily feudální vztahy, musí již existovat národnost.²⁷

Již v diskusi o počátcích feudalismu vystoupil kromě jiných i V. Husa článkem, ve kterém položil problém jediné národnosti na území Československa.²⁸ Kriticky se pokusil znovu řešit otázku národnosti na území našeho státu také J. Dekan.²⁹ Vycházel při tom z úvahy o nadkmenové organizaci a z existujících raně feudálních výrobních vztahů. Historickým základem zrodu národnosti, která navazovala na předcházející ekonomicko-sociální formace, je jazykově a geneticky příbuzný svaz kmenů. Uzem-

²⁰ *Príspevok k otázke politických hraníc Veľkej Moravy*, Historica Slovaca V, Bratislava 1947, 200.

²¹ *Začiatky slovenských dejín a ríša Veľkomoravská*, Slov. děj. II, Bratislava 1951.

²² L. c., 42.

²³ Geografické nebo t. zv. topografické označení obyvatel určitého území podle charakteristiky kraje (na př. řeky, rázu krajiny) je specifickým názvem jeho obyvatel, který historicky vznikl na základě odlišnosti způsobů života těchto obyvatel od svého sousedství. Odlišný charakter tohoto ethnika se pak projevuje ve vlastním způsobu hospodářství, formy sídel, folkloru, sociálních poměrech, duchovní kultuře a dialektu. (Sr. K u š n e r - K n y š e k P. I., *Etničeskaja teritorii i etničeskie granicy*, Moskva 1952).

²⁴ L. c., 43.

²⁵ L. c., 43.

²⁶ L. c., 44.

²⁷ R y b a k o v B.A., *Problema obrazovaniija drevnerusskoj narodnosti v svete trudov J. V. Stalina*, Voprosy istorii 1952, 9.

²⁸ *K otázce vzniku feudalismu na území ČSR*, Český lid VIII, 1953. K tomu sr. H a v l í k L., *O vzniku moravského státu*, Brno 1954, 23.

²⁹ *O vznikaní národnosti pred X. storočím na území našej vlasti*, Věstník ČSAV 63, 1954.

ním sjednocením ztratily kmeny své původní názvy, které se nahradzovaly názvy podle městských center. Názvy Boemií a podobně i Marvani v různých variantách považuje za kolektivní název všech původních kmenových území. Je však velmi těžké určovat kmenová území podle archeologie a vymezovat t. zv. kmenová území na Moravě (J. Poulík — 6 oblastí) a na Slovensku (J. Točík — 4 oblastí) jen podle keramického materiálu. Správně podotýká, že zde nejde o projev kmenové individuality, ale o samu výrobu.³⁰ Hmotná kultura ve svém celku váže území Nitranska v 9. a částečně i v 10. stol. k území Moravy jako celku. Nehledě na některé místní odlišnosti nejvíce se projevuje tato jednotnost ve šperkařství. V 9. stol. byly na území ČSR dva celky, a to Morava s Nitranskem a Čechy. Morava s Nitranskem vykazují úzkou politickou, hospodářskou a kulturní sounáležitost a teprve v rámci uherského státu dochází k tvoření slovenské národnosti. Ve Velké Moravě byla „moravsko-slovienská“ národnost, obyvatelstvo se nazývalo Moravané a Slověně a na území ČSR byla dvě centra národností, a to české a moravsko-nitranské.

Ve stejné době jsem se pokusil já projevit svůj názor na vznik velkomoravského státu.³¹ Velká Morava vznikla po předchozím sjednocení 6—7 slovanských kmenů na území dnešní Moravy, severních Dol. Rakous a Slovenska, z nichž se vytvořily nejprve dva moravské státy, západní a východní. Velká Morava vznikla spojením horních (západních) a dolních (východních) Moravanů (Marharii a Merehani bavorského geografa). Sídla východních Moravanů byla v oblasti Nitry a Ostřihomu. Sjednocením obou Morav kolem r. 833 vznikl mocný stát, který na základě feudálních výrobních vztahů dával sociální předpoklady k vytvoření moravské národnosti na jeho území. Po rozpadu Velké Moravy moravská národnost se jako celek rozpadá do oblastí knížecích (bývalých kmenů), které dostávají nová jména podle svých hlavních měst.

Obdobný názor zastává i P. Ratkoš,³² který také zdůrazňuje úlohu státu při vznikání národnosti. Na základě paleolinguistických dat ukazuje diferenciaci slovanských kmenů a pokouší se jednotlivé kmeny Velké Moravy určit podle dnešních nářečí (moravsko-slovenské, nitransko-slovenské, hanácké, nářečí mezi Dyjí a Dunajem, slánské, turnianské a zemplínské). Hovoří o dvou původních ústředních knížectvích (moravské a nitranské) a vznik velkomoravského státu a národnosti spojuje s Pomoravím. Užívá název „velkomoravská národnost“ (odvolává se při tom na Konstantina Porfyrogenetu), ačkoliv sám přiznává, že obyvatelé celého státu se nazývali jednoduše Moravané. Zrod národnosti však vidí správně v souvislosti s formováním státu a její zánik v rozkladu státu. Zatím co v přemyslovských Čechách vzniká česká národnost a v arpádovských Uhrách slovenská, vyvíjela se podle něho na Moravě do české okupace moravská ná-

³⁰ Sr. Havlík L., l. c., 9.

³¹ L. c.

³² L. c., 24—37. Ratkoš P. nazývá dříve (*Sv. Cyril a Metod*, Bratislava 1947, 7 a. j.) obyvatelé Velké Moravy „Sloviene-Slováci“ nebo jen Slováci (na př. s. 77).

rodnost, která po obsazení Moravy našla pokračování v české. P. Ratkoš chce zřejmě názvy „moravská“ a „velkomoravská“ národnost rozlišit národnost 10. a 11. stol. na dnešní Moravě a národnost Velké Moravy.

Podle J. Kudláčka³³ vznikla na území pozdějšího českého a slovenského národa nejprve národnost velkomoravská. Otázku této národnosti nastolil podle autora nejprve P. Ratkoš v r. 1956. J. Kudláček osvětluje podle B. A. Rybakova vznik staroruské národnosti a u nás předpokládá podobný vývoj. Pod názvem kmenů se skrývají vlastně kmenové svazy. Odmítá název slovanská, slověnská, československá národnost a uvádí název velkomoravská národnost pro území Pomoraví, Považí a Nitransko. Kořeny vzniku této národnosti hledá pak v pomoravské a západoslovenské oblasti (kromě Nitranska), které měly stejný ráz feudálních ekonomicko-sociálních vztahů. Na Nitransku hledá jiný svaz kmenů. Vznik české národnosti nemá své kořeny v národnosti velkomoravské, naproti tomu pozdější slovenská národnost má s velkomoravskou národností jistou genetickou souvislost. Upadá do stejného rozporu se svou thésí jako P. Ratkoš, s nímž souhlasně prohlašuje, že obyvatelé Velké Moravy se nazývali jednotně Moravané (tedy ne Velkomoravané!). Při použití hmotné kultury pro stanovení starých kmenových oblastí je J. Kudláček méně skeptický než J. Dekan, s kterým polemisuje zejména v otázce jednotnosti typu šperků v Pomoraví a v Nitransku.

Ze všech diskusních příspěvků vyplývá, že všem zúčastněným je celkem jasná existence určité národnosti na území Velké Moravy, avšak že se zcela neshodují v názorech na název této národnosti, její územní rozšíření a dobu její existence.

Bude tedy nejprve nutné zkoumat písemné prameny a zjistiti, jak se obyvatelé Velké Moravy nazývali sami a jak je nazývalo jejich soudobé okolí. V pramenech domácího moravského původu nazývají se *Moravlēne* či *Moravljanē*³⁴ nebo také *ljudi Moravskyje*.³⁵ Latinské texty přinášejí různé varianty názvu. Franské královské anály mají k r. 822 *Marvani*,³⁶ geograf bavorský uvádí *Marharii* a *Merehani*,³⁷ mohučská synoda k r. 852 *gens Maraensium*,³⁸ Altaišské a Hildesheimské anály k l. 855 a 864 *Mara-*

³³ K otázce o vzniku národnosti na našem území, *Historický časopis* IV, 1956.

³⁴ Paměť i žitje Konstantina Filosofa. (ŽK), FRB I, 1—38, c. XIV. Legenda vznikla někdy v l. 870—885.

Paměť i žitje Methoděja, arcibiskupa Moravska. (ŽM, FRB I, 39—52), c. X. Legenda vznikla v l. 885—886.

Název Slované (ŽM, c. V), vložený autorem legendy do úst Rastislavovi, nelze pokládat za jakékoliv specifické označení Moravanů. Autor tu měl zřejmě na mysli jazykovou příbuznost všech Slovanů v souvislosti s politickými aspiracemi velkomoravského státu a byzantské mise. Nesmíme zapomenout na to, že legenda vznikla v době, kdy politická moc Velké Moravy dosahovala svého vrcholu. Také titul Svatooplukův, *rex Sclavorum*, udělený mu papežem Štěpánem V. r. 885 (CDB I, 26) znamená v této souvislosti skutečně krále Slovanů a ne jen Moravanů.

³⁵ ŽM, c. XII.

³⁶ *Annales regni Francorum ad a. 822: legationes Marvanorum*, MGSS I.

³⁷ Literaturu o tomto soupisu podává B. Horák a D. Trávníček (*Descriptio...*, *Rozpravy ČSAV* 66, 2, 1956). Podle E. Kucharského (*Polska w zapisce*

henses,³⁹ Xanterské anály k l. 863—864, 869—972 *Margi*,⁴⁰ autor *Conversia* používá kolem r. 870 názvu *Maravi*,⁴¹ král Alfred po r. 880 *Maroaro*,⁴² Alamanské anály mají k r. 892 *Maravenses*⁴³ stejně jako Sangallenské k témuž datu,⁴⁴ list bavorských biskupů v r. 900 *Moravi*,⁴⁵ listina raffelstettenská *Marahi*⁴⁶ a Hermannus Contractus k r. 902 *Marahenses* nebo *Mari*.⁴⁷ Regino z Prümü používá na poč. 10. stol. názvu *Marahenses* (k l. 846—870, 876, 889), pouze k r. 894 má gen. *Marahensium Sclavorum* vedle jednoduchého *Marahensium* v téže době.⁴⁸ Arabský cestovatel al Mas'ūdī nazývá na poč. 10. stol. Moravany *Manābin* (zkomolené Moravje).⁴⁹

Zajímavé postavení má nejbohatší pramen pro dějiny Velké Moravy, Fuldské anály,⁵⁰ kde sa název řídí stylistickým usem jednotlivých pokračovatelů.⁵¹ Ruodolt užíval v l. 846—863 názvu *Sclavi Margenses* (varianty jeho rozpisů používají: *Marahenses*, *mergenses*, *maraenses*, *margentes* a *marahensium*), Meginhard k r. 871 *Sclavi autem Marahenses* (Slované totiž moravští, nebo také: Slované, totiž Moravané), k r. 872 *Sclavi Marahenses* a k r. 873 *in Marahensibus Sclavis*. Další pokračovatelé v Řeznu a v Nieder-Alteichu používali pak již jen jednoduchých názvů: *Maravi* k r. 882, *Marauoni*, *Marauorum gens*, *Maravi* k r. 884, *Maravi* k r. 891, *Maravi* a *Marauani* k r. 892 a 893, *Maravi* k r. 894, *Marahabita* k r. 897, *gens Marahensium* a *Marahabita* k r. 898, *Marauí*, *Marahenses*, *Maravenses* k r. 899 a *Marauí* k r. 900 a 901.

Zvláště stojí svými názvy Moravanů západofranské Bertiniánské anály, které používají za autorství Prudentiova nejprve obecného *Sclavi* k r. 846 a 855, kdežto za psaní arcibiskupa Hincmara názvu *Winidi* (k l. 861, 862, 864, 866, 869—873, 876).⁵²

Z uvedených dvaceti tří autorů používá velká většina (19) v různých dobách od počátků do konce existence Velké Moravy prostého označení Moravané. Jen u Ruodolta a Meginharda z Fuldy nalézáme Slované moravští,

---

karolińskie... , Lwów 1925) a V. Vaněčka (*Prvních tisíc let*, Praha 1949) pocházejí jeho informace ještě z konce 8. stol. H. Lowmiański (*O pochodzeniu Geografa Bawarskiego*, Roc. hist. XX, 1951—2, 1955), nemluvě o bulharské expansi na poč. 9. stol., klade první redakci po r. 827.

³⁸ CDB I, 5.

³⁹ Annal. Altahenses (MGSS I.), Annal. Hildesheimenses (MGSS III.).

⁴⁰ Annales Xantenses (MGSS I.).

⁴¹ *Libellus de conversione Bagoariorum et Carantonorum* (Kos M., *Conversio*, Ljubljana 1936), c. 10, 13.

⁴² Orosius, *Historiarum adv. pag. 1. VIII*, Germ., H. Geidel, Münch. Geogr. St., 1904.

⁴³ Annales Alamannici (MGSS I.).

⁴⁴ Annales Sangallenses (MGSS I.).

⁴⁵ CDB I, 30.

⁴⁶ CDB I, 31.

⁴⁷ Herimanni Contracti Augiensis Chronicon (MGSS V.).

⁴⁸ Reginonis Chronicon (F. Kurze, *Script. rer. Germ. in us. sch.*, 1890).

⁴⁹ *Louka zlata a drahokamů* (Marquard J., *Osteuropäische u. ostasiatische Streifzüge*, Leipzig 1903).

⁵⁰ Annales Fuldenses (MGSS I.).

⁵¹ Sr. Dekan, *Začiatky slov. dejín*, 42.

⁵² Annales Bertiniani (MGSS I.).

u Prudentia Slované a u Hincmara Vinidové. Je tedy zřejmé, že obyvatele moravského státu se od počátku nazývali a byli nazýváni Moravané, co musí být směrodatné i pro náš název národnosti tohoto státu.

Nelze tedy zavádět termín „velkomoravská“ národnost,⁵³ čemu nás neopravňuje ani důvod P. Ratkoše, že Velká Morava je historické označení moravského státu.⁵⁴ S řešením otázky věrohodnosti tohoto důvodu se dostáváme k druhému bodu našich problémů.

Název Velká Morava zavedl do historické literatury byzantský císař Konstantin VII. Porfyrogenetos, který ho použil v pol. 10. stol. ve svém řeckém spise *De administrando imperio*.⁵⁵ Od těchto dob se tento technický termín užívá pro označení státu Moravanů v 9. stol., a to vlastního moravského území, nikoli pro konglomerát připojených slovanských národností a kmenů, pro který užíváme dnes názvu Velkomoravská říše.⁵⁶ Užil-li řecký císař v pol. 10. stol., v době, kdy moravský stát byl již na samém konci své existence (dá-li se ještě o něm v této době vůbec mluvit) názvu Velká Morava, pak tím vyjadřoval stát minulosti, jehož jádrem nebyla jen jedna země (jedna Morava) na rozdíl od srbo-bulharské Moravy. V soudobých písemných pramenech 9. stol. se označení „Velká Morava“ nevyskytuje.

V moravských legendách nalézáme pro zemi Moravanů názvy *Morava*,⁵⁷ *Moravska oblast*,⁵⁸ v proložním životě *Morava* a v *zemli Moravstěi*, v Rumjancevské recenzi proložních životů se vyskytuje duálový genitiv *vyšnjuju Moravu*⁵⁹ a v legendě Naumově *Moravskaa zemlja*.⁶⁰ Římská legenda používá názvu *Moravia*,⁶¹ papež Jan VIII. *Maravna*,⁶² anglosaský král Alfred Veliký *Maroaroland*,⁶³ al Mas'ūdī *Morāwa*⁶⁴ stejně jako hebrejská kronika Josifon.⁶⁵ Nejvíce výmluvný východofranský pramen, Fuldské

⁵³ *These o velkomoravské národnosti* (Ratkoš, l. c., Kudláček J., l. c.) postrádá tedy naprosté opory v písemných pramenech a vyjadřuje spíše jakousi obranu proti možnému úzkému teritoriálnímu chápání vzhledem k pozdější přemyslovské středověké Moravě, která se však dnes již stala jen historickou kategorií. P. Ratkoš (l. c., 34) i J. Kudláček sami uvádějí, že „termínem Moravané sa označovalo obyvatelstvo celého štátu“; naproti tomu J. Dekan vytváří jakousi kompromisní „moravsko-slovienskou“ národnost (*O vznikaní národnosti*, 403) a dostává se do stejného rozporu jako P. Ratkoš a J. Kudláček, když soudí, že Moravané je název „pre obyvatelov moravského štátu vôbec“ (*Začiatky slov. dejín*, 42—43).

⁵⁴ L. c., 34.

⁵⁵ Ed. Gy. Moravcsik, Budapest 1949.

⁵⁶ O rozdílu mezi Velkou Moravou a Velkomoravskou říší sr. V. Vaněček (*Diskuse o charakteru Velkomoravské říše*, Sovět. věda — Hist. III, 4) a L. Havlík, l. c., 22.

⁵⁷ ŽK, c. XV; ŽM, c. V.

⁵⁸ ŽM, c. X.

⁵⁹ Pamět... Kirila i Metodija jeho, FRB I, 69—70.

⁶⁰ Pamět... Nauma, Kurz J., *Texty ke studiu*, Praha 1949, 187—188.

⁶¹ Vita cum trans. s. Clementis, Pastrnek F., *Dějiny slov. apoštolů*, 239—245.

⁶² CDB I, 22.

⁶³ Orosius, Geidel, l. c.

⁶⁴ Marquart, l. c.

⁶⁵ Flusser, *Zpráva o Slovanech v hebrejské kronice*, ČCH 48/49, 1947—8.

anály, nazývají stát a zemi Moravanů termíny: *Marahenses* (in *Marahensibus* — v Moravanech) k r. 872, *terra Marauorum* k r. 892, *Maraua* k r. 892, *regnum Marauorum* k r. 900 a *Maraha* k r. 901.⁶⁶ Regino z Prümü používá názvů *regna Marahensium* k l. 869—870 a *regnum Marahensium* k r. 876 a 893.⁶⁷ Xantenské anály uvádějí *regnum Margorum* k r. 871⁶⁸ a Laubacenské anály prostě *Maraha* k r. 892.⁶⁹

Jaký rozsah mělo území, které se těmito názvy rozumělo a určovalo, napovídají nám dva z těchto názvů. Je to duálový tvar „vyšnjuju Moravu“ a Reginonův termín „regna“, který je zároveň potvrzením prvního. A poslední název vede nás k oněm místům Fuldských análů, kde se píše o *regnum Zuentibaldi* (870), *Zuentibald . . . una cum regno, quod tenebat* (870) a *regnum suum* (sc. Zuentibaldi, 871) na rozdíl od *regnum illius* (sc. Rastizi, 870).⁷⁰ To jsou pravděpodobně ona „regna“ Regina z Prümü a také asi ony původní dvojí Moravy, o kterých hovoří bavorský geograf. Část jeho popisu, která se týká Moravanů, zní v překladu: „... Beheimare, kde je 15 gradů, Marharii mají 11 gradů. Kraj Vulgarii je nezměrný a lid četný, mají 5 gradů, protože je jich velké množství a není jejich dílem míti grady. Je lid, který se nazývá Merehanos, oni mají 30 gradů. To jsou krajiny, které sousedí s našimi hranicemi“, praví geograf na konci prvního odstavce a pokračuje: „Tito jsou, kteří sídlí vedle končin těchto: Osterabtrezi, kde je více jak 100 gradů, Miloxi, kde je 58 gradů...“⁷¹ Východně od Čech jsou tedy Marharii — Moravané s 11 grady. Nikdo jistě nebude pochybovat, že jde o Moravany na řekách Moravě a Dyji až k Dunaji. To je ono panství Mojmira, který byl *dux Marauorum supra Danubium*⁷² a také ono vlastní „regnum Rastizi“, rozdílné od království Sventopulkova.

Celkem obecně uznává, že střediskem Sventopulkova panství do r. 871 byla Nitra a proto se obvykle jeho území podle pozdějšího usu s oblibou nazývá Nitranskem i v této době,⁷³ ačkoli pro to není nejmenšího věcného důvodu v pramenech 9. stol. Odtud byl kolem r. 833 vyhnán Pribina a země byla spojena s panstvím Mojmira,⁷⁴ vládcem horních Moravanů, posuzováno podle toku Dunaje. Že však byli také dolní Moravané či vlastně Dolní Morava, dosvědčuje podle V. Chaloupeckého^{74a} ještě jedna velmi pozdní zpráva, která tuto zemi ztotožňuje s Nitranskem.⁷⁵ A s touto Mo-

⁶⁶ *Annales Fuldenses ad mem. an.*

⁶⁷ *Reginonis Chronicon ad mem. an.*

⁶⁸ *Annales Xantenses ad a. 871.*

⁶⁹ *Annales Laubacenses ad a. 892 (MGSS I.).*

⁷⁰ *Ann. Fuld. ad a. 870, 871.*

⁷¹ *Descriptio . . .* (ed. Horák B., Trávníček D., l. c.). Překlad autora.

⁷² *Conversio, c. 10.*

⁷³ Nesprávně postavený protiklad Morava a Nitransko nebo moravský a nitranský nacházíme jak u J. Dekana (l. c.), tak i u P. Ratkoše (l. c.), který sám uvádí, že nikde „nevystupuje vůbec označení Nitrané“ (l. c., 34).

⁷⁴ *Conversio, c. 10.*

^{74a} *Znak Slovenska, Friedrich. sborník, 1931, 166.*

⁷⁵ Na př. . . das andern Marhern hat angefangen von der Marck und erstrect sich an die Teyssa, . . . aber in der Nieder Mahern, da jetzt die Pergstet Naytrach,

ravou souvisí oni druzí Moravané v geografově popisu.⁷⁶ Za těmito „Merehani“ následují pak docela přirozeně Bodrogové (Osterabtrezi, Abodriti, jejichž částí byli a Praedenecenti) na Tise,⁷⁷ s nimiž již Bavoři nesousedili, ale s kterými sousedili Moravané (Merehani). Tito „Merehani“ a do ní Morava byli pak ono „regnum Zuentibaldi“ do r. 871. Je nápadné, že Regino z Prümü používal jen do tohoto roku názvu „regna“, které do této doby rozlišovaly i Fuldské anály. Po tomto datu, kdy Sventopulk vládl již v obou částech Moravy, oba prameny užívají název „regnum“ Moravanů.

Sídlili tedy Moravané v širokém území v poříčí Moravy, Dyje, Váhu, Nitry, Hronu a Ipelu s příslušným úsekem Dunaje a v poříčí Slaně a Hornádu.⁷⁸ K tomuto území se váže moravská národnost, která nevznikala jen v Pomoraví, jak se domnívají P. Ratkoš a J. Kudláček,⁷⁹ a ze které se geneticky vyvinula na území východně od Malých a Bílých Karpat národnost slovenská⁸⁰ Má tedy pravdu J. Dekan, který nalézá v oblasti vlastní Velké Moravy jediné jádro národnosti, kterou však nazývá neadekvátním výrazem „moravsko-nitranská“.⁸¹

Řešení poslední otázky vyplývá již z obou předcházejících. Máme-li první zprávu o Moravanech z r. 822 a jsou-li informace geografa bavorského odůvodněně kladeny do konce 8. stol. nebo na počátek 9. stol.,^{81a} můžeme již v této době předpokládat provedenou nadkmenovou unifikaci kolem dvou centrálních oblastí, pomoravské a ponitranské.⁸² Obě oblasti se nazývaly Morava a v obou oblastech se vytvářela moravská národnost, která však teprve po sjednocení, které nastalo kolem r. 833, a po vytvoření velkého moravského státu našla další předpoklady k svému vývoji. Obě oblasti byly navzájem vázány svou hmotnou kulturou a vykazovaly

---

Graffschaften, Posing, Bibersprun und Transchin uncz an die Teyss... Lazius W., *Des Königr. Ungarn chorgr. Beschreibung*, Wien 1556.

⁷⁶ Horák B., Trávníček D., l. c., 22—23, mapa; sr. Havlík L., l. c., 12. Sousedství Bulharů mezi Marharii a Merehani v soupisu nesevěčící proti věrohodnosti geografa ani našemu výkladu, ale je důkazem, že geografovy informace skutečně pocházejí z doby, kdy jednak se oboji Moravané navzájem rozlišovali (sr. Havlík L., l. c., 12) a kdy Bulhaři skutečně na poč. 9. stol. hluboko zasahovali do Pannonie a byli blíže a významnější pro franskou říši než Merehani.

⁷⁷ *Annal. reg. Franc. ad a. 818, 822, 824.*

⁷⁸ Ratkoš P. (l. c., 34) přidává ještě území Zemplína, ale je nepravděpodobně, že by toto území náleželo k vlastní Velké Moravě.

⁷⁹ Moravská národnost nebyla importem z Pomoraví do Nitranska (Ratkoš P., l. c., 34; Kudláček J., l. c.), avšak větší aktivitu při vyvážení Velké Moravy projevovalo Pomoraví.

⁸⁰ Kudláček J. správně odvozuje vznik slovenské národnosti z moravské (velkomoravské, J. K., l. c.).

⁸¹ *O vznikaní národnosti*, 404. Vystihuje to však moravský dualismus.

^{81a} Sr. pozn. 37 a 76.

⁸² O dvou centrálních oblastech hovoří i Dekan J. (*O vznikaní národnosti*, 403—404) a Ratkoš P. (l. c. 31—32), který obě oblasti pokládá za nedělitelné jádro velkomoravského státu. Nic na tom nemění, že Nestor (psal až v 11. stol.) nazývá Moravany jen Slované na řece Moravě (*Se pověsti vremených lét*, *Polnoe sobranie Russkich letopisec I, 1*, Leningrad 1926). Termín *Morava* není jen označení země u řeky Moravy, ale znamená vůbec zemi lučinatou a vlhkou, sr. slovenské „zelená morava“, Niederle L., *Slov. star.* III, 210.

úzkou politickou, hospodářskou a kulturní sounáležitost.⁸³ Přesto se Velká Morava ještě dlouho jevila stále jako politické dvojstátí, jak to ukazují nejen již vzpomenuté zprávy Regina z Prümü a Fuldských análů, ale také list papeže Hadriána, určený nejen Rostislavovi, ale také Sventopulkovi,⁸⁴ a dále list bavorských biskupů, kteří ještě r. 900 vzpomněli, že Viching byl biskupem lidu, který podmanil prý Sventopulk.⁸⁵ Tato východní moravská oblast, kde vládl do r. 870 Sventopulk, podržela si až do této doby určitou politickou odlišnost.⁸⁶ Teprve vytvoření raně feudální monarchie, kdy se stal Sventopulk suverenním vládcem obou Morav (r. 871), a vytvoření říše z připojených ostatních slovanských národností a kmenů přispělo velmi vydatně ke konsolidaci a zformování jediné moravské národnosti v obou částech Moravy, která se jako jeden hospodářský a politický celek stala nedělitelným jádrem⁸⁷ a centrem říše. Je to tedy poslední třetina 9. stol., kdy moravská národnost, vyvíjející se v těsné souvislosti s vývojem raně feudálních hospodářských vztahů a státního zřízení, projevuje se ve sféře kultury i domácimi literárními památkami. S touto dobou je možno spojit pocit oné hrdosti na příslušnost k odkazu moravské kultury, která se projevuje v moravských legendách a sentencích Klimentových, Konstantina bulharského a j. jako příslušnost k odkazu moravské církve. Klasickým dokladem psychického založení starých Moravanů je pak modlitba: „Na království naše přizři, Hospodine, milosti tvojí a nedej našeho cizím, a neobrat nás v plen národům pohanským.“⁸⁸

S upadající státní mocí Velké Moravy,⁸⁹ rozpadem říše a s rozkladem vlastního územního moravského jádra na několik knížectví zanikají také postupně hospodářské a společenské předpoklady jednotné moravské národnosti. V dalším vývoji je možno pod názvem moravská národnost vidět jen obyvatele dnešní Moravy,⁹⁰ avšak v 10. stol. až k řece Váhu. Od konečného českého obsazení tohoto území v 1. pol. 11. stol., ne-li dříve, nastává postupné a velmi dlouho trvající splývání a přeměna zbytku moravské národnosti v novou národnost,⁹¹ jejíž centrum se mezitím vytvořilo v Čechách. Avšak ještě *Legenda Cirilli et Metudi*, složená neznámým Moravanem v 11.—12. stol. a začínající slovy Beatus Cirillus, oplývá velmi vřelým moravským vlasteneckým cítěním, které se projevuje v označení Moravy jako země „široce rozlehlé, rozkošné a bohaté všemi plody“ a jejího lidu jako „nejjasnějšího národa moravského“, „mužů statečných“. „bojovníků znamenitých“.⁹²

⁸³ Dekan J., *O vznikaní národnosti*, 402—403.

⁸⁴ CDB I, 12.

⁸⁵ CDB I, 30. Zvláštní biskupství bylo založeno v Nitře r. 880.

⁸⁶ Sr. Ratkoš P., l. c., 31.

⁸⁷ O nedělitelném jádru mluví i Ratkoš P., l. c., 31.

⁸⁸ *Kijevský misál*, Kurz J., *Texty*, 126.

⁸⁹ Sr. Ratkoš P., l. c., 36.

⁹⁰ P. Ratkoš zde používá již správně termínu „moravská“ národnost. L. c., 36.

⁹¹ Podle P. Ratkoše je možno pozorovat dozrívání moravské národnosti až do 14. stol. L. c., 36.

⁹² Chaloupecký V., *Svatovácl. sbor. II*, 2, 501—505.

Na východní Moravě ztratila moravská národnost s rozkladem státu na panství několika knížat předpoklady pro další vývoj a své jméno a v rámci vznikajícího a vyvíjejícího se uherského státu se začíná nazývat v tomto území nejprve obecným názvem Slovanů, z něhož se vyvinul název slovenské národnosti. Slovenská národnost tak vznikla z východní větve staré moravské národnosti Velké Moravy, podobně jako východní větev pozdější české národnosti má svůj genetický původ v západní větvi staré moravské národnosti.⁹³

Rozborem písemných pramenů jsme si ověřili, že správný název pro národnost Velké Moravy je „národnost moravská“ a ne velkomoravská (P. Ratkoš, J. Kudláček) nebo moravsko-slověnská (J. Dekan). Velká Morava byla současně nazývána jen prostě Morava. Obě její části, západní i východní, se nazývaly stejným jménem (východní se nikdy v této době nenazývala Nitransko) a tyto Moravy (plurálový název pro Moravu se dodnes dochoval v polštině) zaujímaly území od Českomoravské vysočiny po Prešovské a Tokajské vrchy, od Jeseníků, Beskyd a Tater po Dunaj a Matru. Toto území tvořilo jádro Velkomoravské říše a jednotný celek vlastní Velké Moravy, který to technický historický termín zavedl až Konstantin Porfyrogenetos. V obou Moravách se už od poč. 9. stol. vyvíjela moravská národnost, avšak teprve s vytvořením Velké Moravy se jí dostalo předpokladů úspěšného rozvoje, který dostoupil vrcholu v poslední třetině 9. stol.

Bylo by jistě zbytečné závěrem opakovat, že je nutno při studiu staromoravské společnosti přihlížet nejen k obecné zákonitosti vývoje hospodářských a společenských vztahů a k projevům jen hmotné kultury nebo jen k výsledkům linguistickým. Pro historika je v prvé řadě nutno zabývat se svědectvím soudobých písemných pramenů, které se nemohou přehlížet a bez jejichž základu nelze budovat jakékoli teorie. Střízlivá historická vědecká fakta neubírají nic na významu těch národů, jejichž kořeny a počátky tkvějí v národnosti dávné Velké Moravy.

---

⁹³ Obdobně formuluje svůj závěr i Ratkoš P., l. c., 37.